

A SZABADSÁG ÉS A DEMOKRÁCIA SZEMSZÖGÉBŐL

Várady Tibor: *Történelemtörténetben*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1996

Három évtized esszéit gyűjtötte kötetbe Várady Tibor, s tájékozódásának sokrétűségét bizonyítja, hogy kötetének témái között éppúgy ott szerepelnek a ponyváról, a képregényről, a futballról, sőt a nyelvről írt esszéi, mint ahogy ott olvashatjuk az érdeklődési köréhez szorosabban kapcsolódókat, mint amilyen pl. a vajdasági magyar társadalomtudomány, a nemzetiségi nyelven történő egyetemi oktatás elméletének és gyakorlatának összevetése, a nemzetiségek jogainak nemzetközi szabályozása, a kisebbségi érdekvédelem jogrendszere . . . Könnyebb és nehezebb fajsúlyú témák sorakoznak és váltogatják egymást, de van ezeknek a sokféle írásoknak egy közös nevezőjük is: a szabadság, a demokrácia szemszögéből való szemlélődés, módszerében pedig az eszmék szembehelyezése a gyakorlattal.

A kompromittálódott gyakorlattal, tegyük hozzá, mert meggyőződésünk, hogy az elmélet és a gyakorlat közötti eltérések, eltolódások adták nem egy esetben az író kezébe a tollat. Az a tudat, hogy van egy nemzetközileg megállapított és felrakott lécc, egy mérce, amelyet a társadalom elvben mindig elismer, s aztán a gyakorlatban ez a lécc valahogy alacsonyabbra csúszik. Várady több helyütt is hivatkozik Bibó Istvánra, aki arra figyelmeztetett, hogy a jogok megvalósításakor, a demokrácia érvényesítésekor azt a bizonyos képzeletbeli léccet, mércét mindig feljebb és feljebb kellene tolni. Ez a lécc jelenen a kompromisszumot, azt a minimumot, amelyet meg kell adni ahhoz, hogy a demokrácia ne csak proklamált tény maradjon. S ki más látna jobban a deklarált és a valós állás közötti különbséget, mint Várady Tibor, aki az elmúlt évtizedek folyamán ott ült a történelemformáló testületekben, és harcolt, hol a maga racionális higgadságával, hol hangosabban nyilvános kiállásával ama bizonyos mérce szinten tartásáért és emeléséért. Sikereiről és kudarcairól is vall e könyv.

A történelemtörténet, kötetének címét én úgy is értelmezem, hogy az az ember szólal meg, még ha az esszé sokszor oldottabb formájában is, aki nem csak érzi, látja, tudja, mit kell cselekednie, hanem felelősséget is vállal kiállásával, legyen szó a nyelvhasználati törvényről, a jogorvoslásról, könyvkiadási gondról vagy más problémáról.

Mint köztársasági képviselő és igazságügy-miniszter a lehető legközelebről látta azt a folyamatot, ami az utóbbi, mondjuk, fél évtizedben végbement, s érezte a megszólalás kényszerítő erejét is. E megszólalási kényszer eredményezte a kötet nem egy esszéjét, eszme-futtatását, amelyben benne van a cselekvési irány is. A lehetőségek felmutatása vezérli sokszor a tollát, s ama Jászi Oszkár által megfogalmazott eszme, miszerint mindennek az alapja a „jó iskola, jó közigazgatás és jó bíraskodás . . . amelyet a nép saját nyelvén kap”.

Nos, a *Történelemtörténetben* szerzőjét is ez az eszme vezérli, ennek érdekében cselekszik, s vonja le a konklúziót, miszerint ennek megvalósításához olyan kultúrára lenne szükség, amely elfogadja azt a tényt, hogy a kisebbség nem lehet egyenlő, ha nincs joga a másságra.

Ha ilyen komoly horderejű kérdéseket taglal egy szerző, teheti-e esszészzerűen, vagy nem alapos stúdiumokra volna inkább szükség – kérdezhetnénk, amire az a felelet, hogy Várady írásai mögött, bárhogyan is intonálta, ott a jogtudor. Csak szereti, kedveli a

közvetlenséget, a műfaj kínálta szabadságot. A Magyarokról Jugoszláviában című írását például így kezdi: „Emlékszem azokra a rádiókra, amelyeket egy-két osztálytársam szüleinél láttam a háború utáni első években. Csak Budapestet lehetett fogni rajtuk. A kereső mechanikusan volt rögzítve; leggyakrabban egyszerű szöggel. Ez volt az első szembesülésem Trianon tagadásával, első lecke, a nem, nem, soha mibenlétéből. Mielőtt tudomást szereztem volna hétéves koromban a konok rádiókészülékről, azt tudtam csak, hogy nem szabad lehoznom a padlásról a portól alaposan megszurkült zászlót, rajta nagyapám nevével. (Egy kisebbségi magyar párt zászlaja volt, mely párt a két világháború között ténykedett.) Azokban az időkben a rádió maradt az egyetlen eszköze a rezsimmel szembeni ellenállásnak és a történelem tagadásának.”

Egy másik esszét viszont így indít: „Négy-öt évvel ezelőtt (91-ben íródik az esszé) egy szlovéniai szemináriumon voltam, ahol többségében nem szlovénok voltunk. A szlovén előadó viszont csakis szlovénül volt hajlandó megtartani előadását, mondván, hol tehetné ezt, ha Szlovéniában nem . . .”

Nos, ettől a személyes jellegtől lesz esszészzerű Várad írásainak legtöbbször, hogy aztán a szakmai alaposág domborodjon fölé, s tegye írásait szakmailag kifogástalanokká, s ugyanakkor élményszerű olvasmányá is.

BORDÁS Győző

EGY KÖNYVRŐL KETTŐS HANGON

Dudás Károly: *Királytetetés*. Életjel, Szabadka, 1996

Dudás Károly vitathatatlanul jónevű és jelentős alakja irodalmunknak. Ám ugyanígy újságíróknak és közéletünknek is, nem utolsósorban megmaradásunk harcos elkötelezettségként történelem sújtotta égaljunk alatt. E kötetével azonban valahogy „kéthangú kiáltás”-ra késztetőn adta fel a leckét kritikusanak, alkalmasint éppen tevékenységének szerteágazásával összefüggésben. Ami, ha úgy akarjuk, akár mentségére is szolgálhat.

Beállítottságától függően tehát a könyvismertetés írója írhatja róla akár kérlelhetetlen „esztétikai központú” szigorral is, ámde elnézéssel ugyanígy, kellő figyelemmel bizonyos irodalmon kívüli (innen és túli) körülményekre. Amiért is, ha a szigorúbb hanggal kezdjük, legfőképpen egy megállapítás kívánkozik ki belőlünk. Nevezetesen, hogy összeállítását tekintve, a kelleténél, netán a „megengedettnél” is heterogénebb kis könyvet, afféle „vegyes felvágottat” tartunk kezünkben. Tekintve, hogy „valódi” széppróza, hosszabb-rövidebb „igazi” novellák mellett találunk benne „belülről megszólaltatott”, tehát ennyiben „irodalmi” riportokat, hangulatosan karcolatszerű, de morális-érzelmi-indulati töltetűnek megfelelően „lírai publicisztikának” is minősíthető írásokat, alkalmi jellegű, méltató és megemlékező szövegeket, sőt búcsúztatót is. Összességében olyan anyagot, aminek nem csupán egymásmellettisége hat zavaróan, de felmérése is eltérő megközelítést kíván, végső fokon lehetetlenné téve könyvünk egységes egészként való értékelését. Ám még ha menet közbeni „mérceváltásra” törekszünk is, a *Kivégzés* című rádiójáték-törredék az „együtt megjelentethetőség” kereteit mintha végképp szétfeszítené.